

Federal Almanya Anayasa Mahkemesi’nin *Neubauer ve Diğerleri* Kararının Sosyal Haklara Katkısı: İstikrarlı İklim Hakkı

Serkan KÖYBAŞI*

İçindekiler

Giriş	1
I – <i>Neubauer ve Diğerleri</i> Kararının İnsan Hakları Hukuku Açısından Önemli	2
A – İklim Kanunu ve <i>Neubauer ve Diğerleri</i> Başvurusu	3
B – İklim Değişikliği ve İnsan Hakları Arasındaki Bağlantı	5
C – “Müdahale Benzeri İleri Etki” Kavramının Ortaya Çıkışı	8
II – <i>Neubauer ve Diğerleri</i> Kararıyla Ortaya Çıkan Yeni Bir Sosyal Hak: İstikrarlı İklim Hakkı	12
A – İklim Değişikliği Perspektifinden Sosyal Haklar	12
B – İstikrarlı İklim Hakkının Teorik Temeli: Özgürlüğün Zamanlar Arası Güvenceleri	14
C – İstikrarlı İklim Hakkının Normatif Sonuçları	16
Sonuç	19
Kaynakça	21

Giriş

İnsanlar plan yapan canlılardır. Bir gelecek tasavvurumuz bulunur. Kendimizin ve sevdiklerimizin bugünkünden daha iyi bir yaşamı olmasını ister ve bunun için çalışırız. Elbette bu çaba, elimizden gelenin en iyisiyle sınırlıdır. Kontrolümüzde olmayan nedenlerle hayatımız daha kötüye gidebilir. Hastalık, kaza, doğal afet ve başka nedenlerle daha iyi bir gelecek planlarımız alt üst olabilir. Eğer bu nedenler, birilerinin haksız fiilinden kaynaklanmıyorsa yapacak çok bir şey olmaz; “kader” deyip geçeriz. Ancak eğer hastalığımıza sağlıksız iş koşulları, kazaya dikkatsiz bir sürücü veya doğal afete gerekli önlemleri almayan belediye neden olduysa bu, artık hukuku ilgilendiren bir konudur. Sorumluların yargılanması ve ceza alması hakkımızdır.

Peki, yakın bir zamanda, anayasal hak ve özgürlüklerinizi kullanmanızı sağlayan şartların tamamen ortadan kalkacağını biliyorsanız, artık gelecek planı yapmanızın bir anlamı kalmış mıdır? Ve bu şartlar kaderin bir oyunu olarak değil, ama sıradan vatandaşından iktidarın en tepesindekilere kadar herkes tarafından ortadan kaldırılıyorsa, kimi dava edersiniz? Genel

* Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalı.

olarak bugünkü gençler geleceklerini planlamakta zorlanmakta. Bunun elbette ekonomik nedenleri bulunmakta¹ birlikte, en önemli nedenlerden biri de iklim değişikliği. Güvenilir bilimsel kaynaklar küresel ısınmaya neden olan sera gazlarının yakın zamanda iklimsel istikrarı yok edeceğini söylemekte. Buna karşın, dünya genelinde neredeyse bütün devletler üzerlerine düşeni yapmaktan kaçınmakta, çözümü ötelemekte ve işi savsaklamakta. Bilim insanlarının iklim değişikliğini önlemek için kaldığını söylediği az bir zaman da bu şekilde yitirilmekte. Buna karşı, geleceklerinin bugünkü politikalar nedeniyle çalınmakta olduğunu düşünen gençler -diğer yöntemlerin yanında- hukuksal yollara başvurmakta.

Almanya’da da devletin yetersiz iklim politikası nedeniyle bireysel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesiyle Luisa Neubauer ve bir grup gencin Federal Almanya Anayasa Mahkemesi’ne (FAAYM) yapmış olduğu başvuru, dünyanın dört bir yanında hızla artan bu stratejik iklim davalarından biri olarak başladı. Ancak Mahkeme’nin almış olduğu karar ve bu kararın gerekçeleri hem insan hakları hem de iklim hukuku açısından yeni bir çıkır açılmasını sağladı. Üstelik nesiller arası adalet ilkesi üzerine kurulu bu karar, her ne kadar Mahkeme açıkça kabul etmese de yeni bir sosyal hak da yarattı: istikrarlı bir iklim hakkı.

İklim değişikliği karşısında çocuklar ve gençler kırılgan bir grubu teşkil etmektedir çünkü onlar bu sorundan yetişkinlere göre daha fazla etkilenmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nün verilerine göre çocuklar ve gençler, iklim değişikliğinden kaynaklanan hastalık, yaralanma ve ölümlerin %80’inden etkilenecektir.² Çocuklar ve gençler ömürlerine sığacak bir zaman diliminde daha fazla ormanın çölleştiğine, şehirlerin sular altında kaldığına, hayvan türlerinin ve biyoçeşitliliğin yok olduğuna ve yıkım, şiddet ve çatışmanın arttığına şahit olacaktır. Bu durum gençlerde “iklim anksiyetesi” denilen psikolojik soruna neden olmaktadır.

¹ Yükselen ev fiyatları, geçim masrafları, eğitim giderleri, evlenme ve çocuk edinmenin getirdiği fazladan ekonomik yükler ve diğer bazı nedenlerle 1980-2000 yılları arasında doğan gençlerden oluşan neslin, Endüstri Devrimi’nden bu yana anne-babalarından daha iyi bir hayat beklentisi olmayan ilk kez nesil olduğu kabul edilmekte. Bu konuda yapılmış bir haber için bkznz. *Luhby, Tami*: <https://edition.cnn.com/2020/01/11/politics/millennials-income-stalled-upward-mobility-us>, CNN, 11 Ocak 2020 (26 Ağustos 2025 tarihinde ziyaret edildi.) Üstelik bu durum, yapay zekâ teknolojilerinin gelişmesiyle iş olanaklarının daralmasına bağlı olarak günümüzde daha da kötü bir hâl almış durumda.

² *McMicheal, A. J./Campbell-Lendrum, D./Kovats, S./Edwards, S./Wilkinson, P./Wilson, T./Andronova, N*: “Global Climate Change”, M. Ezzati/A. Lopez/A. Rodgers/C. Murray (Ed.), *Comparative Quantification of Health Risks: Global and Regional Burden of Disease due to Selected Major Risk Factors*, Geneva: World Health Organization, 2004, aktaran: *Sanson, Ann V./Burke, Susie E. L.*: “Climate Change and Children: An Issue of Intergenerational Justice”, Nikola Balvin/Daniel J. Christie (Ed.), *Children and Peace: From Research to Action*, Cham: Springer, 2020, s. 345.

Bu yoğun endişe, çocukların kendilerinin ve sevdiklerinin sağlığıyla ilgili olarak duydukları korku, elem ve güçsüzlük duygusundan kaynaklanmaktadır.³

Çocuklar ve gençler hem günümüzde iklim krizinin yarattığı yangınlar, seller, açlık, kuraklık, salgın hastalıklar, silahlı çatışma ve yerinden edilme gibi koşullar nedeniyle eşitsizliklerden etkilenmekte hem de bu eşitsizliklerin yetişkinlik hayatlarında yaşayacakları koşulları belirleyecek olması nedeniyle ikinci bir kez mağdur hale gelmektedir.⁴ İklim değişikliği çocuklar ve gençler üzerinde uzun-erimli gelişimsel, eğitimsel ve ekonomik sonuçlara neden olmakta ve onların kapasitelerini tam olarak hayata geçirmesinin önünde engel teşkil etmektedir.⁵ Kendilerinin değil, kendilerinden önceki nesillerin yarattığı bir sorunla mücadele etmek zorunda kalmak, gençlerde iklim adaleti talebinin yükselmesine neden olmaktadır.

İklim değişikliğinden kaynaklanan adalet talepleri yalnızca ahlakî değil, aynı zamanda hukuksal taleplerdir. Anayasa ve uluslararası hukuk tarafından korunan haklar özerklik ve insan onuru gibi ahlakî değerlerden doğmakta ve bunları hükûmetler tarafından yerine getirilmesi gereken dava edilebilir sorumluluklara dönüştürmektedir.⁶ Gençlerin kendi hayatlarıyla ilgili plan yapma yeteneğini kaybetmesi, özerkliklerinin ellerinden alınması anlamına gelmektedir. Hayatıyla ilgili tercihlerde bulunma hakkı aşırı derece sınırlanan bir kişinin özgür olduğu iddia edilemez.⁷ Üstelik özerklik kaybının, insanlık dışı ve kötü muamele yasağının ihlali anlamına geldiği dahi iddia edilebilir. Zira, eğer bir kişinin geleceği ciddi anlamda tehdit altındaysa o kişinin özerkliğine ve kendini var etme hakkına saldırılmakta ve insanlık dışı bir muameleye

³ *Mavronicola, Natasa*: “The future is a foreign country: Understanding state (in)action on climate change as ill-treatment”, Strasbourg Observer, 19 Ekim 2021 (28.08.2025 tarihinde ziyaret edildi.)

⁴ *Kıyğı, Gizem*: “Çocuklarla Kentsel Ekoloji: Bir Çınarın Gölgesinde Adaleti Aramak”, Didem Bayındır/Mine Yıldırım (Ed.), *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği*, İstanbul: Tellekt, 2022, s. 472-473.

⁵ *Sanson/Burke*, s. 345.

⁶ *Bookman, Sam/Petel, Matthias*: “Climate Litigation & Climate Justice: The Distributional Implications of Systemic Rights-Based Climate”, *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric*, S. 14/02, 2024, s. 58.

⁷ *Mantouvalou, Virginia*: “The Case for Social Rights”, Conor Gearty/Virginia Mantouvalou (Ed.), *Debating Social Rights*, Oxford: Hart Publishing, 2010, s. 9.

maruz bırakılmakta demektir. Bir kişinin geleceğine zarar verilmesi öngörülen bir zarar değildir, kişinin yaşadığı yerde ve bugün uğradığı bir zarardır.⁸

Bu nedenlerle, iklim değişikliği sadece fen bilimleri ile ilgilendiren bir sorun değil, herkes için ama özellikle de gençler açısından bir insan hakları sorunudur. FAAYM'ın *Neubauer ve Diğerleri* kararı, iklim değişikliğiyle insan hakları arasındaki bağlantıyı güçlü bir şekilde kurması bakımından şimdiden tarihî olduğu kabul edilen ve derinlemesine incelenmeyi hak eden bir karardır. Bu çalışma kapsamında önce FAAYM'ın *Neubauer ve Diğerleri* kararının insan hakları hukuku açısından önemi ve getirdiği yenilikler incelenecek (I. Bölüm), ardından kararın gerekçelerinin istikrarlı bir iklimsel sisteme yönelik sosyal bir hak yarattığı iddia edilecektir (II. Bölüm).

I – *Neubauer ve Diğerleri* Kararının İnsan Hakları Hukuku Açısından Önemli

FAAYM'ın *Neubauer* kararını vermesinden bu yana kararın insan hakları ve iklim hukuku açısından önemi çok sayıda çalışmaya konu olmuştur. Bunlardan bazıları doğrudan kararı inceleyen, bazıları ise incelenen konular arasında bu karara da değinen çalışmalardır. *Neubauer* kararının bu şekilde gündemde olmasının nedeni insan hakları hukukundaki ihlal ve mağdur kavramına getirmiş olduğu yeniliktir. FAAYM, önüne gelen bu başvuruyu karara bağlarken modern hukukun “şimdiye sıkışmış” kalıplarını⁹ kırmış ve “zamanlar arası” bir bakış açısı geliştirmiştir. Ancak bu yeni perspektife geçmeden önce, başvuruya gerekçe olan yasal düzenlemeye daha yakından bakmak faydalı olacaktır.

A – İklim Kanunu ve *Neubauer ve Diğerleri* Başvurusu

Almanya Parlamentosu tarafından 2019 yılında kabul edilen Federal İklim Koruma Kanunu (*Bundesklimaschutzgesetz* – KSG) iklim değişikliğiyle mücadele ve iklim değişikliğine

⁸ *Belic, Jelena*: “Climate Change as Inhuman Treatment”, *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric*, S. 14/2, 2024, s. 4 ve 11.

⁹ *Drigo, Alessandro*: “Future Generations in Climate Litigation: Early Whispers of an Intergenerational Law?”, *German Law Journal*, S. 25, 2024, s. 1129.

uyum amacıyla sera gazı salımlarının 2030 yılında (1990 yılı seviyesine göre) %55 azaltılması ve 2050 yılında net sıfır karbon¹⁰ olunması yönünde bir düzenleme getirmiştir. 2015 yılında kabul edilen Paris Anlaşması uyarınca kabul edilen bu kanun, Almanya'nın Anlaşma'dan doğan yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için 2030 yılına kadar hangi sektörde ne kadar karbon salımı azaltımı yapılacağını ayrıntılı şekilde belirlerken, bu tarihten sonrasındaki azaltım hedeflerini ise, o gün gelinecek noktadaki duruma göre o zamanki hükûmetin hazırlayacağı yönetmeliklere bırakmıştır.

Öncülüğünü Luisa Neubauer'nın yaptığı ve aralarında Bangladeş ve Nepal vatandaşlarının da bulunduğu bir grup genç, Greenpeace'in de desteğiyle, bu Kanun'a karşı Federal Almanya Anayasa Mahkemesi'ne (FAAYM) bireysel başvuru yapmıştır. Gençlerin iddiasına göre 2030 yılı için belirlenen %55'lik azaltım hedefi, Paris Anlaşması'nın hedefleriyle örtüşmemektedir.

Bilindiği üzere, Anlaşma'ya göre küresel ısınma sanayi öncesi döneme göre mümkünse 1,5°C, ancak her halükârda 2°C ile sınırlı tutulmalıdır. Gençlerse, yapılan bilimsel hesaplamalara göre Almanya'nın 2030 için azaltım hedefinin en az %70 olması gerektiğini belirtmiştir. Buna bağlı olarak başvuru sahipleri, 2030 yılı öncesi ve sonrasındaki ayırım nedeniyle salım azaltım yükünün çoğunun geleceğe bırakıldığını, bu nedenle gelecek nesillerin, yani bugünkü çocuk ve gençlerin, ileride keskin salım azaltımı yapma yüküyle baş başa bırakıldığını, bunun da anayasal özgürlüklerini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Kanun'un bilimsel verilerle uyumlu olmaması nedeniyle, Anayasa'nın 1(1) maddesinde korunan insan onuruna yakışan bir gelecekte yaşamalarının mümkün olmayacağını, aynı şekilde 2(2) maddesindeki yaşam ve fiziksel bütünlük hakları ve bunlarla bağlantılı olarak Anayasa'nın 20a maddesindeki gelecek nesillere yönelik bir sorumluluk yaratan "yaşamın doğal temellerinin korunmasına" yönelik düzenlemenin bugünden ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. Bunlara ek olarak, başvuru sahipleri, mülkiyet haklarının ve asgarî ekolojik yaşam standartlarına sahip olma haklarının da ihlal edildiğini öne sürmüşlerdir.

Görüldüğü üzere, KSG'ye karşı yapılan başvuru gençlerin gelecekte içinde yaşayacağı toplumsal ve ekonomik şartların temel hak ve özgürlüklerini şimdiden ihlal ettiği ve adaletsizlik yarattığı iddiası üzerine kuruludur. Buradaki adaletsizlik, zamanın tek yönlü doğasından kaynaklanmaktadır: Bugünkü nesillerin eylemleri gelecekte önemli etkilere neden olmaktadır,

¹⁰ Bu hedef uyarınca devletler karbon salımlarını öyle azaltırlar ki artık doğal (ve bazen teknolojik) yollarla yutulan karbondan fazlası atmosfere eklenmez.

ancak gelecek nesillerin kendilerinden önce gerçekleşen bu eylemler üzerinde etkisi bulunmamaktadır.¹¹ Başvuru, sırf bu açıdan dahi son derece ilgi çekicidir; zira, günümüz hukukunda bir hak ihlalinin kabulü için gereken somut ihlalin veya tehlikenin başvuran için hali hazırda var olması gerektiği yönündeki kriter, başvuruocular tarafından bilimsel temeller üzerinden zamanlar arası bir denkleme oturtulmakta ve modern insan hakları hukukuna yeni bir boyut katılmaktadır.

B – İklim Değişikliği ve İnsan Hakları Arasındaki Bağlantı

Küresel ısınmaya bağlı olarak önemli felaketlerin yaşanacağı bilimsel olarak kanıtlanmış durumdadır. İklim değişikliğinin ardındaki olgular ve yaratacağı riskler Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli'nin (*Intergovernmental Panel on Climate Change - IPCC*) Değerlendirme Raporları ve Özel Raporlarıyla ortaya konmuştur. Bu raporları IPCC kendi yazmamaktadır; raporlar bu konuda dünya genelinde yapılan araştırmaların bir derlemesi ve özeti niteliğindedir. Yayınlanan her yeni raporla birlikte giderek kesinleşen bilgi, bugün yaşanan küresel ısınmanın temel nedeninin insan eylemlerinden kaynaklanan (antropojenik) sera gazı salımları olduğudur. Bu salımların da baş sorumlusu fosil yakıt üretimi ve tüketimidir. Dolayısıyla, gelecekte atmosferin ne kadar ve ne hızda ısınacağı, bizim bugün atmosfere ne kadar karbondioksit salacağımıza bağlıdır. Tersinden söylemek gerekirse, iklim değişikliğini sınırlamak için gereken, sera gazı salımlarını gerçek anlamda ve sürekli şekilde azaltmaktır.¹²

Bu doğrultuda BM Paris Anlaşması'nı imzalayan devletler, Anlaşma'nın hedeflerine ulaşmak yolunda nasıl bir yol haritası izleyeceklerini, bir başka deyişle, sera gazı salımlarını ne şekilde ve hangi oranda azaltacaklarını gösterdikleri bir Ulusal Katkı Beyanı'nı (UKB)¹³ beş senede bir BM'ye sunmalıdır.¹⁴

¹¹ *Bookman/Petel*, s. 56.

¹² *IPCC*, Fifth Assessment Report Climate Change 2013: The Physical Basis Summary for Policymakers, Cambridge: Cambridge University Press, 2013, s. 19.

¹³ Orijinali *Nationally Determined Contributions (NDC)*.

¹⁴ Türkiye de bu çerçevede 2023 yılının Nisan ayında ilk güncellenmiş UKB'sini BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekreteryası'na sunmuştur. Bknz. <https://www.iklim.gov.tr/guncellenmis-birinci-ulusal-katki-beyani-sunuldu-haber-1139> (07.08.2025 tarihinde ziyaret edildi.)

Bununla birlikte, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Sekreteryası'nın hazırlamış olduğu raporda, UKB'lere uyulması halinde dahi 2030 yılına kadar yapılacak sera gazı salımlarının bu hedeften sapılmasına neden olacağını belirtmiştir.¹⁵ ve 2100 yılında yaklaşık 3°C'lik bir artışın yaşanacağı belirtilmiştir. IPCC özel raporu da aynı yöndedir.¹⁶ Bu şu anlama gelmektedir: Her ne kadar çok sayıda devlet Paris Anlaşması'nı imzalamışsa da bu devletlerin Anlaşma'ya uymak üzere vaat ettikleri salım azaltımları Anlaşma'daki hedefe ulaşmak için yeterli değildir. Bir başka deyişle, bugüne kadar BM'ye sunulan UKB'ler dikkate alındığında neredeyse hiçbir hükûmet, gelecekte yaşanacağı bilimsel olarak hesaplanan felaketleri önlemek için üzerine düşeni yapmamaktadır. Buna, *Neubauer ve Diğerleri* kararında ortaya konulduğu üzere, Almanya da dahildir.

FAAYM önüne gelen başvuruda, Almanya Anayasası'nın 20a maddesinde devlete yüklenen “yaşamın temellerini koruma” yükümlülüğünün, aynı zamanda “*yasama organının iklim değişikliğine karşı önlemler alma yükümlülüğünü*” de içerdiği görüşündedir.¹⁷ Mahkeme'ye göre devletin iklimi korumak için harekete geçme ve sera gazları salımında net sıfırı hedefleme yükümlülüğü vardır.¹⁸

Buna bağlı olarak kararının başında, iklim değişikliğine dair bilimsel verileri sıralayan ve bunların arasında, mevcut UKB'ler incelendiğinde Paris Anlaşması'nda belirlenen üst sınır 2°C ısınma hedefinin dahi tutturulamayacağına dair bahsi geçen raporlara atıf yapan Mahkeme,¹⁹ ardından, IPCC verilerine dayanarak bugün yaşanan küresel ısınmanın insan kaynaklı olduğuna, büyük oranda fosil yakıt kullanımına dayalı karbondioksit salımından kaynaklandığına ve dolayısıyla, küresel ortalama sıcaklığın ne kadar yükseleceğine de insan kaynaklı bu salımın miktarına bağlı olduğuna işaret etmiştir.²⁰ Buna bağlı olarak FAAYM,

¹⁵ UNFCCC, FCCC/CP/2016/2 sayılı rapor, 2 Mayıs 2016, s. 12, 2 sayılı tablo.

¹⁶ IPCC, Special Report, Global Warming of 1.5°C, Summary for Policymakers, 2018, s. 18.

¹⁷ Hellner, Agnes/Epstein, Yaffa: “Allocation of Institutional Responsibility for Climate Change Mitigation: Judicial Applications of Constitutional Environmental Provisions in the European Climate Cases *Arctic Oil*, *Neubauer*, and *l’Affaire du siècle*”, Journal of Environmental Law, S. 35, 2023, s. 220.

¹⁸ *Neubauer ve Diğerleri*, 1 BvR 2656/18, 2021, § 197.

¹⁹ *Neubauer ve Diğerleri* § 10.

²⁰ *Neubauer ve Diğerleri* § 18-19.

kararının daha en başında, bugün yaşanan iklim değişikliğinin doğal olmadığını, bugüne kadar yürütülen yanlış enerji politikalarından kaynaklandığının ve bu sorunun daha da büyümemesi için devletlerin doğru politikalar belirleme yükümlülüğü olduğunun altını çizmiştir.

Ardından FAAYM, gücü ve sıklığı artacak olan sıcak hava dalgaları, kuraklık, aşırı yağışlar, seller, fırtınalar ve orman yangınlarının insan hayatı üzerinde olumsuz etkileri olacağını örneklerle belirtmiş ve iklim değişikliği nedeniyle gıda ve su tedarik zincirinde aksaklıklar, altyapı ve konutlarda zararlar, hastalık ve ölümler ile kişilerin akıl sağlığı ve refahındaki olumsuz sonuçlara işaret ederek,²¹ iklim biliminin verileriyle birey hak ve özgürlükleri arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Mahkeme’ye göre, artan kuraklıklar ve yükselen deniz seviyeleri nedeniyle yerinden edilen ve göç etmek zorunda kalan insanların sayısı artmış, iklim değişikliğiyle daha da kötüleşen toplumsal eşitsizlikler ve su, gıda ve tarımsal arazi rekabeti şiddetli çatışma riskini de artırmıştır.²² Dünya genelinde hali hazırda yaşanan bu sorunlar, iklim değişikliğine bağlı olarak daha da büyümektedir. Bugün bile küresel ısınmanın olumsuz toplumsal ve ekonomik sonuçları görünür hale gelmiştir. FAAYM’ın sayfalar boyu aktardığı bilimsel veriler ve verdiği örnekler, iklim bilimine ilişkin derin bir saygıya işaret ederken,²³ böylece Mahkeme hem ulusal hukukun belirlenmesinde bilimsel verilerin dikkate alınması gerektiği mesajı vermiş hem de kararının ilerleyen kısımlarında öne süreceği “bugün dahi sorunlara neden olan iklim değişikliğinin durdurulmamasının gelecek kuşaklar için daha da zor şartlar demek olduğuna” dair görüşüne zemin hazırlamıştır.

Küresel ısınmanın Paris Anlaşması’ndaki sınır hedeflerin altında kalması, ancak küresel karbon bütçesinin aşılmamasıyla mümkün olabilir.²⁴ Karbon bütçesi, Dünya’nın iklim sisteminin ancak belli bir karbon salımını kaldırabileceğine dair bir çerçeve kavramdır ve ısınmanın azamî sınırı olarak belirlenen seviyeye ulaşıncaya kadar atmosfere salınabilecek toplam sera gazı miktarıyla ölçülür. Bu bütçenin erkenden ve hızlıca tüketilmesi veya aşılması

²¹ *Neubauer ve Diğerleri* § 23.

²² *Neubauer ve Diğerleri* § 28.

²³ *Kotzé, Louis J.: “Neubauer et al. versus Germany: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene?”*, German Law Journal, S. 22, 2021, s. 1432.

²⁴ *Neubauer ve Diğerleri* § 36.

halinde sonuç sadece gelecek nesiller için daha istikrarsız bir iklim değil, aynı zamanda onların fosil yakıtların kullanımından daha az yararlanması anlamına gelmektedir.²⁵ IPCC, farklı ısınma hedefleri ve değişen olasılıklar için sayısal verilere dayanan küresel karbon bütçeleri belirlemiştir. Örneğin, küresel ısınmayı 1.5°C ile sınırlamak için 2018 sonrası toplam en fazla 420 giga ton karbon salımı %67 oranında başarılı olacaktır. Eğer hedef 2°C olarak belirlenirse, 2018 sonrasında toplam 1,170 giga ton daha karbon salabiliriz.²⁶

FAAYM, Almanya Çevre Danışma Konseyi'nin²⁷ IPCC'nin belirlemiş olduğu bu küresel karbon bütçesi üzerinden hesapladığı ulusal karbon bütçesini doğrudan kararına referans yapmıştır. Danışma Konseyi, 2020 sonrası ulusal karbon bütçesini, ısınmanın %67 başarı oranıyla 1.75°C ile sınırlandırılması için 6.7 giga ton olarak hesaplamıştır.²⁸ Bir başka deyişle, Paris Anlaşması'ndaki hedefe ulaşmada ve iklim değişikliğinin durdurulmasında Almanya'nın üzerine düşeni yapması için 2020 ile 2050 yılları arasında karbon salımlarını toplam 6.7 giga tonla sınırlaması gerekmektedir. *Neubauer ve Diğerleri* kararının özünü, işte bu bütçenin bu 30 yıla nasıl paylaştırılacağı oluşturmaktadır.

C – “Müdahale Benzeri İleri Etki” Kavramının Ortaya Çıkışı

FAAYM – her ne kadar en sonunda ihlal edildiği sonucuna varmasa da – yaşam ve fiziksel bütünlük hakkını koruyan Anayasa'nın 2(2) maddesinin, “iklim değişikliğinden kaynaklanan yaşam ve sağlık risklerine karşı korunmayı” da kapsadığını düşünmektedir.²⁹ Bu çerçevede Mahkeme, iklim değişikliğinin varacağı seviye nedeniyle, genç yaştaki başvuruçuların ilerleyen yıllarda yaşam, fiziksel bütünlük ve mülkiyet haklarının ihlal edilme tehlikesiyle karşı karşıya kalacağının ihtimal dahilinde olduğunu ifade etmiştir. Üstelik bu, bilimsel verilerle ortaya konabilen öyle somut bir tehlikedir ki sırf ileride ortaya çıkacak olması, tehdit ettiği hakların hali hazırda ihlal edilmiş olduğunun iddia edilebilmesini sağlamaktadır.

²⁵ Lewis, B.: “Human Rights Duties Towards Future Generations and the Potential for Achieving Climate Justice”, Netherlands Quarterly of Human Rights, S. 34/3, 2016, s. 211, aktaran: *Bookman/Petel*, s. 56.

²⁶ IPCC, Special Report, Global Warming of 1.5°C, 2018, Chapter 2, s. 108, tablo 2.2.

²⁷ Orijinali *Sachverständigenrat für Umweltfragen*.

²⁸ *Neubauer ve Diğerleri* § 219.

²⁹ *Neubauer ve Diğerleri* § 99.

Bu durum, özellikle, bir kez başladığında artık düzeltilemez olaylar zinciri için geçerlidir.³⁰ FAAYM şöyle bir mantık yürütmektedir:

Bugünkü bir yasal düzenleme, eksiklikleri nedeniyle ileride iklim değişikliğini geri döndürülemez bir seviyeye getirebilir. Bu ihtimal gerçekleştiğinde, gelecekteki bu olumsuz şartların oluşmasına neden olan, bugünkü yetersiz önlemler olacaktır. Eğer bu yetersiz düzenlemeye karşı yargısal denetimin yapılması için hak ve özgürlük ihlallerinin ortaya çıkması beklenirse, her şey için çok geç olacaktır. O yüzden, henüz olumsuz etkiler görülmemiş olsa da ileride görülecek olmaları kesin olduğu için, söz konusu düzenleme daha bugünden hak ihlaline neden olmuş kabul edilmelidir.

Burada Mahkeme'nin iklim hukukunun önemli bileşenlerinden biri olan nesiller arası adalet kavramını somutlaştırdığı ve olaya uyguladığı görülmektedir. Söz konusu kavram, var olan yetişkin nesillerin, kendilerinden sonra gelen nesillere ahlakî sorumlulukları olduğu düşüncesi üzerine kuruludur. Dolayısıyla, zamansal bir adalet anlayışıdır.³¹ Gerçekten de sera gazı salımlarının engellenmesindeki her gecikme, sadece zamanlar arası karbon bütçesinin tükenmesi riskini değil, aynı zamanda, geri döndürülemez geri bildirim döngülerini harekete geçirme ve iklim krizinin olumsuz etkilerini keskin şekilde artırma ihtimali olan “devrilme noktalarını”³² geçme riskini de artırmaktadır.³³ Dolayısıyla, KSG ile konulan karbon salım azaltım hedeflerinin yaşamı, fiziksel bütünlüğü ve mülkiyet haklarını ihlal ettiğinin iddia edilebileceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte, yargıçlar, 2050 tarihi için net sıfır hedefi konularak Paris Anlaşması'na uygun bir düzenleme yapıldığı ve salımları azaltmaya yönelik somut şekilde harekete geçildiğini dikkate alarak Parlamento'nun takdir marjı içinde hareket ettiğine karar vermiş ve başvuru haklarının ihlal iddiasını reddetmiştir.³⁴

³⁰ *Neubauer ve Diğerleri* § 108.

³¹ *Bookman/Petel*, s. 56.

³² Orijinali *tipping points*.

³³ *Bookman/Petel*, s. 56.

³⁴ Bu açıdan, Türkiye'de 2 Temmuz 2025 tarihinde kabul edilen 7552 Sayılı İklim Kanunu'nda ne 2030 için bir salım azaltım hedefinin ne de bir net sıfır tarihinin belirlendiği dikkate alındığında, bu kanun eğer Almanya'da kabul edilmiş olsaydı FAAYM'ın söz konusu haklar açısından ihlal kararı vereceği açıktır. Bununla birlikte, ne yazık ki Türkiye'deki sistemde bir kanuna yönelik doğrudan bireysel başvuru yapılamamaktadır.

Ancak, yürüttüğü bu mantık çerçevesinde Mahkeme, *Neubauer ve Diğerleri* kararını iklim ve insan hakları hukukunun dönüm noktalarından biri haline getiren bir inceleme daha yapmış ve KSG'nin, mevcut haliyle, Anayasa'nın genelindeki ve özel olarak da 2(1) maddesindeki³⁵ temel hakların ihlal edilmemesi yönündeki yükümlülüğü ihlal ettiği sonucuna varmıştır.

Söz konusu inceleme kapsamında FAAYM, KSG'nin sera gazı salımı azaltım yükünü net sıfır hedefi olan 2050'ye kadar nasıl dağıttığına bakmıştır. İnsanların karbon salımına neden olan faaliyetlerinin değiştirilmesinde kanunî düzenlemelerin en etkin yollardan biri olduğunu söyleyen ve böylece bu hedefe ulaşmak için kanunî bir düzenleme yapılmasını olumlu bulmuştur.³⁶ Bununla birlikte, 2030'a kadarki azaltım hedefinin yetersiz olması, diğer bir deyişle, toplam ulusal karbon bütçesinin büyük kısmının bu tarihe kadar harcanması durumunda, sonraki yıllarda 2050'ye kadar çok daha sert ve hızlı bir şekilde azaltım yapılması gerekeceğini belirtmiştir. Bu da 2030'dan önce ve sonra aynı özgürlükleri kullanmak isteyenler arasında orantısız bir sınırlama farkı anlamına gelecektir. Bir başka deyişle, gençler ileride, bizim bugün deneyimlediğimiz ölçüde özgür olamayacaktır.³⁷

İleride yaşanabilecek bu özgürlük kaybının kapsamını etkileyen önemli etkenlerden birini net sıfır karbon hedefine yönelik toplumsal ve ekonomik geçiş için kalan zaman olarak belirleyen³⁸ FAAYM, “*gelecekteki özgürlükler üzerindeki bu ileri etki başvuruçuların temel haklarını ihlal etmiş olabilir*”³⁹ ifadesini kullanmıştır. Zira, karbon bütçesi azaldıkça karbon salımına neden olan faaliyetleri koruyan hakların gittikçe daha fazla sınırlandırılması gerekecektir. Buna bağlı olarak Mahkeme,⁴⁰ bugünkü politikaların ilerideki sonuçlarıyla ilgili

³⁵ Federal Almanya Anayasası md. 2(1): Her kişi, başkalarının haklarını ihlal etmediği, anayasal düzeni veya ahlak kurallarını çiğnemediği sürece, kişiliğini özgürce geliştirme hakkına sahiptir.

³⁶ *Kotzé*, s. 1435.

³⁷ *Mantouvalou*, s. 9.

³⁸ *Neubauer ve Diğerleri* § 118.

³⁹ *Neubauer ve Diğerleri* § 116.

⁴⁰ *Neubauer ve Diğerleri* § 248.

şu çarpıcı cümleyi kurmuştur: “Gelecekte zorunlu olacak özgürlük sınırlamaları mevcut iklim değişikliği düzenlemesinin cömertliğinden kaynaklanmaktadır.”⁴¹

Bu durumu bir örnekle açıklamak gerekirse, bugün iktidarlar, çeşitli toplumsal ve ekonomik sorunlara neden olacağı endişesiyle benzinle çalışan araba veya özel jetle yapılan seyahatlere sınır getirmemekte ve hatta bazıları, ulusal ekonomik büyüme uğruna bunların daha fazla alınmasını ve kullanılmasını teşvik etmektedir. Benzer şekilde, vatandaşların ve sanayinin elektrik ihtiyacını karşılamak amacıyla kömürlü enerji santrallerinin faaliyeti devam ettirilmekte ve yenileri dahi inşa edilmektedir. Bu ve bunlara benzer fosil yakıt tüketimine dayanan ve sera gazı salımını artıran faaliyetlerin bilimsel gerekliliklere aykırı şekilde halen engellenmemesinin nedeni, vatandaşların bugünkü yaşam standartlarının devam ettirilmesi ve böylece mevcut iktidarların oy kaybı yaşamaması çabasıdır.

Ancak, hak ve özgürlüklerin daraltılmaması adına KSG’nin “izniyle” sera gazına neden olan faaliyetlere bugün getirilmeyen yasak ve sınırlamalar, 2030 sonrasında aynı hak ve özgürlükler için daha sert şekilde getirilmek zorunda kalacaktır. Bu tarihten sonra bu hak ve özgürlüklerden yararlanmak isteyenler, örneğin istediği yere istediği zaman özel jetiyle gitmek isteyenler bu imkânı bulamayacaktır, çünkü artık salınabilecek karbon miktarı çok az kalmış olduğundan o tarihte özel jet kullanımının yasaklanmış olması büyük bir ihtimaldir.

Mahkeme bu durumu şu cümleyle açıklamaktadır: “Mevcut özgürlüklere saygı nedeniyle bugün kaçınılan iklime dair önlemler gelecekte -muhtemelen daha da kötü şartlar altında- alınmak zorunda kalacak ve tam olarak aynı ihtiyaç ve özgürlükleri çok daha sert şekilde sınırlandıracaktır.”⁴² Bu nedenle, gelecekteki özgürlüklere saygı gösterilmesi için yapılması gereken, karbon azaltımına zamanında başlamak ve karbon salımına bağımlı teknoloji ve hizmetlerden bunların karbon salmayan alternatiflerine şimdiden geçmektir.⁴³ FAAYM’a göre, bu yapılmadığında, gelecekteki hak sınırlamalarına ilişkin risk bugünkü cömert düzenlemelerden kaynaklanıyor demektir ve başvuruçuların temel hakları bugün ihlal edilmiş olmaktadır.

⁴¹ Neubauer ve Diğerleri § 120.

⁴² Neubauer ve Diğerleri § 120.

⁴³ Neubauer ve Diğerleri § 248.

Bu noktada, dikkat edilmesi gerekir ki FAAYM “gelecek nesiller” kavramını tanımlamamakla birlikte henüz doğmamış nesilleri bir hak öznesi olarak kabul etmemiş ve bu kavramı dava sırasında yaşayan çocuk ve gençlerle sınırlamıştır. Davanın sonucuna doğrudan etkisi olmasa da bunda, başvuruçuların genç ve ileride iklim değişikliğinin sonuçlarını daha fazla yaşayacak nesil olarak, hak ve özgürlüklere sahip gerçek kişiler olması, buna karşın henüz doğmamış bir kişinin insan olarak temel hak ve özgürlüklere sahip olup olamayacağına ilişkin teorik tartışmalara girmek istememesi etkili olmuş olabilir. Mahkeme, hak ihlallerindeki zamansallık sorununu, gelecek nesiller kavramının tanımına ilişkin teorik tartışmalara girmeyerek,⁴⁴ ihtiyat ilkesi ve nesiller arası adalet kavramı aracılığını kullanarak çözmeyi tercih etmiştir.⁴⁵

Sonuç olarak, iklim bilimini etkin şekilde anayasal hukuka uygulayan FAAYM, Anayasa’nın idareye temel özgürlükleri zamana yayılan şekilde koruma ve o özgürlüğe bağlı imkânları nesiller arasında orantılı şekilde yayma yükümlülüğü yüklediği düşüncesindedir.⁴⁶ KSG’de 2030 yılına kadarki salım izinleriyle, bu tarihten sonra zorunlu hale gelecek sert salım azaltımlarını birbirine bağlayarak⁴⁷ bu yeni doktrine “müdahale benzeri ileri etki” (*Eingriffsähnliche Vorwirkung / Advance Interference-Like Effect*) adını veren Mahkeme, bugünkü salım azaltımlarında çekingen davranan kanunun, gelecek kuşakların omuzlarına hızlı ve sert azaltım zorunluluğu yüklenmesine neden olacak bir plan öngörmesinin başvuruçuların

⁴⁴ Söz konusu kavramın farklı tanımları ve bundan doğan hukuksal sorunlar için bkz. *Drigo*, s. 1134-1135.

⁴⁵ Bknz. *Beudart, Manon*: Right to a Healthy Environment: Shortcomings in Rights-Based Climate Litigation and Possible Advancements in Europe (Yüksek Lisans Tezi - Tilburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku ve Yönetişim Bölümü, Uluslararası Hukuk ve Küresel Yönetişim Yüksek Lisans Programı), 2023, s. 30-31.

⁴⁶ *Neubauer ve Diğerleri* § 183.

⁴⁷ *Minnerop, Petra*: “The ‘Advance Interference-Like Effect’ of Climate Targets: Fundamental Rights, Intergenerational Equity and the German Federal Constitutional Court”, *Journal of Environmental Law*, S. 23, 2022, s. 146.

temel haklarını⁴⁸ ihlali ettiği kararına varmıştır.⁴⁹ Bu yeni kavram,⁵⁰ ilerideki bir zamanda ortaya çıkacak ihlallere yönelik tepkisel bir yaklaşımdır⁵¹ ve FAAYM’ın Anayasa’da belirlenmiş denetim yetkisinin sınırlarıyla ilgili bir nüansın ötesine geçen ve ülkenin kalan karbon bütçesinin de dikkate alındığı yaratıcı bir hukuksal gerekçelendirme olarak kabul edilmelidir.⁵²

II – *Neubauer ve Diğerleri* Kararıyla Ortaya Çıkan Yeni Bir Sosyal Hak: İstikrarlı İklim Hakkı

İklim değişikliğinin olumsuz etkileri karşımıza sıcak hava dalgaları, kuraklık, aşırı yağışlar, seller, fırtınalar, orman yangınları, vb. şeklinde çıkmaktadır. Bu hava olayları ve felaketler elbette tarih boyunca görülmüştür. Ancak iklim değişikliğiyle birlikte olan, bunların hem güç ve sürelerinin artması hem de düzensiz hale gelmesidir. Bu durum, herkes için sosyal hakların merkezinde bulunan gıda ve barınma güvenliği ile asgarî yaşam şartlarını giderek artan şekilde olumsuz etkilemektedir. Temel ihtiyaçların karşılanamadığı bir ortamda kişilerin onurlu bir hayat sürmeleri mümkün olamaz. Oysa insan onuru, insanlığın merkezinde bulunur ve genel anlamda insan haklarının zeminini oluşturur.

Bir kişinin aşırı sosyo-ekonomik ihtiyaçlar içinde olması onu yaşama ve karar verebilme kapasitesinden mahrum bırakır. Bu duruma, şimdiye kadar aşırı yoksulluk örnek

⁴⁸ Mahkemenin kararında gelecek nesillerin hangi haklarının ihlal edilmiş olacağını somutlaştırmamış olması ve karbon bütçesinden kaynaklanan azaltım yükünün gelecek nesillere yüklenmesinin sadece genel olarak “özgürlüklerini sınırlayacağını” belirtmesi eleştirilmiştir. Bknz. *Fairhurst, Kirsty: Our Obligation to Future Generations – A Human Rights Approach in the Case of Neubauer et al. v Germany* (Yüksek Lisans Tezi - Universitat Pompeu Fabra, European and Global Law), 2022, s. 26.

⁴⁹ *Neubauer ve Diğerleri* § 142.

⁵⁰ Hollanda Yüksek Mahkemesi’nin 20 Aralık 2019 tarihli Urgenda kararında da karbon salımlarına dair devletin tutumunun nesiller arası boyutu gündeme gelmiştir. Mahkeme’nin bu davada devleti mahkûm etmesinin nedenlerinden biri iklim hedeflerinin orantısız şekilde günümüz nesillerini gelecek nesiller karşısında avantajlı hale getirmesidir. Bununla birlikte Hollanda Yüksek Mahkemesi, FAAYM’ın yaptığı gibi bu durumu kavramsallaştırmamıştır. Bknz. *Köybaşı, Serkan: İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık*, İstanbul: On İki Levha, 2023, s. 455-457.

⁵¹ *Sulyok, Katalin: “Transforming the Rule of Law in Environmental and Climate Litigation: Prohibiting the Arbitrary Treatment of Future Generations”*, *Transnational Environmental Law*, S. 13(3), 2024, s. 488.

⁵² *Minnerop*, s. 137.

gösterilmiştir.⁵³ Küresel ısınmayla birlikte karşı karşıya kaldığımız istikrarsız iklim de çağımızın örneği haline gelmektedir. Zira, gelecek nesillerin iklimin daha da istikrarsız hale gelmesiyle karşılaşacakları gıda, su, konut ve çalışma sorunlarına ek olarak, kuraklık, aşırı yağışlar ve yangınlar gibi tehlikeler dikkate alındığında, yoksullukla benzer bir şekilde iklim değişikliğinin de kişilerin onurlu bir yaşam sürmelerini sağlayan asgarî yaşam şartlarını tehdit ettiği görülmektedir. Aradaki fark, yoksulluğun daha çok ekonomik bir görünümü olmasına karşın iklim değişikliğinden doğan sorunların sadece ekonomik değil, fiziksel ve hatta yaşamsal yoksunluklar da barındırmasıdır.

A – İklim Değişikliği Perspektifinden Sosyal Haklar

Sosyal haklar, genel olarak, bir insanın refahı için esaslı temel ihtiyaçlarının karşılanması olarak anlaşılmaktadır.⁵⁴ Bu kapsamda sosyal haklar, aşırı yoksunluktan azade olmaya yönelik haklardır ve iyi bir yaşama sahip olabilmenin ön şartıdır.⁵⁵ Başka bir deyişle, sosyal hakların merkezinde makul bir yaşam standardına sahip olma hakkı bulunur. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 25. maddesi, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin 11. maddesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 27. maddesi buna işaret eder. Söz konusu maddelerin hayata geçebilmesi için herkesin, asgarî olarak, bazı zorunlu geçim ve hayatta kalma haklarından faydalananı olması gerekir: yeterli miktarda yemek ve gıda (buna su da dahildir), giyim, barınma ve zorunlu bakım şartları.⁵⁶ Genelde bunlara eğitim, sosyal güvenlik ve çalışma hakkı da eklenmektedir.⁵⁷ Bu hakların sağlanmamış olması kişinin onuruna, özgürlüğüne ve ait olduğu toplumun bir parçası olma hissine zarar verir.⁵⁸

⁵³ *Mantouvalou*, s. 7.

⁵⁴ *Michelman, F.*: “On Protecting the Poor through the Fourteenth Amendment”, *Harvard Law Review*, S. 83, 1969-1970, s. 7, aktaran: *Mantouvalou*, s. 3. Aynı yönde bkz. *Mantouvalou*, s. 20.

⁵⁵ *Mantouvalou*, s. 3-4.

⁵⁶ *Asbjørn, Eide*: “Economic and Social Rights”, *Eide Asbjørn /Catarina Krause/Allan Rosas (Ed.)*, *Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook*, Boston: M. Nijhoff Publishers, 1995, s. 119.

⁵⁷ *Mantouvalou*, s. 4.

⁵⁸ *Mantouvalou*, s. 7.

Bir kişinin “evsiz kalmayı tercih etmem” cümlesiyle “konut hakkım var!” cümlesi arasındaki fark, sosyal hakları doğuran farktır. İlki kişisel bir korkuyken, ikincisi devlete bir sorumluluk yükler ve ahlakî bir emirden normatif hukuksal bir talep doğurur.⁵⁹ Bu açıdan bakıldığında, sosyal hakların niteliklerinden biri, özgürlüklerden faydalanılabilmesi için zemin hazırlama işlevidir ve iklim değişikliğinin bu açıdan önemli bir tehdit olduğu görülmektedir. Özgürlüklerin hayata geçebilmesi ve kişilerin özgürlüklerini diledikleri şekilde kullanabilmesi için kaynaklara erişimlerinin olması gerekir. Temel hak ve özgürlükler açısından devletin görevini negatif yükümlülükler olarak kabul eden liberal bakış açısı, herkes için yeterli kaynağın olduğu ve herkesin bu kaynaklara erişebildiği kabulüyle ilerler. Burada devletin görevi temel hak ve özgürlüklere müdahale etmemektir. Ancak sosyal haklar teorisi, özellikle ekonomik haklarla ilgili olarak, taraflar arasında güç dengesizliklerini önlemek amacıyla devletin düzenleyici ve dengeleyici bir unsur olarak müdahalesinin gerektiğini öne sürer.

İklim değişikliği nedeniyle ortaya çıkan bugünkü durum, özgürlüklerden faydalanılmasını sağlayan kaynakların toplumsal kesimler arasında eşit şekilde dağılmamış olması nedeniyle, diğer sosyal haklarda olduğu gibi, devletin müdahalesini gerektirmektedir. Bugün artık, *Neubauer ve Diğerleri* kararında da üzerinde durulduğu şekilde, iklim eylemi çerçevesinde salım azaltımlarının sağlanması, bu azaltımın hem toplumsal kesimler hem de nesiller arasında adil ve oranlı şekilde dağıtılması ve iklim değişikliğine uyum için kırılgan kesimleri koruyacak kısa, orta ve uzun vadeli önlemlerin alınması devletin yükümlülükleri arasına katılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, iklimin sabit tutulması ve vatandaşların iklim değişikliğinden en az şekilde etkilenmesi için ortaya çıkan bu sorumlulukların bir sosyal hakka dönüştüğü söylenebilir.

Zira, ABD Başkanı Roosevelt’in ifade ettiği üzere, “*gerçek bireysel özgürlük, ekonomik güvenlik ve bağımsızlık olmadan mümkün değildir. İhtiyaç içindeki insanlar özgür olamaz.*”⁶⁰ Bir başka deyişle, bir kişinin özgürlüklerini kullanabilmesi, insan onuruna yakışır ekonomik bir istikrara sahip olmasına bağlıdır. Günümüzde bu duruma, iklimsel istikrar da eklenmiştir. Zira, istikrarsız bir iklimde ekonomik istikrarın sağlanması mümkün olamayacağı için, zincirleme bir etkiyle, diğer tüm hak ve özgürlükler de bu durumdan olumsuz şekilde etkilenecektir. Bu da

⁵⁹ Mantouvalou, s. 15.

⁶⁰ FD Roosevelt, Ulusal Demokratik Kongre Öncesi Konuşması, 1936, aktaran: Mantouvalou, s. 9.

devlete, aynı ekonomik istikrarı ve sosyal hakları sağlamakta olduğu gibi, iklim istikrarını sağlama ve vatandaşları iklim değışikliğine karşı koruma sorumluluğu yüklemektedir.

Devletin bu konuda gelecek nesillere yönelik sorumluluğu daha da açıktır. Bugün tüm insanlığı tehdit eden varoluşsal bir krizin içine doğan çocuk ve gençler, bizim ve bizden önceki nesillerin yaptıkları ve yapmadıkları nedeniyle hayatları boyunca giderek artan bir sorunlar yumağıyla savaşmak zorunda kalacak ve geçmişte ve bugün bizim faydalandığımız hak ve özgürlüklerden ya hiç faydalanamayacak ya da çok sınırlı şekilde faydalanabilecektir. İşte bu durum, *Neubauer ve Diğerleri* kararının özünü oluşturmakta ve gelecek bir zamandaki anayasal temel hak ve özgürlüklerin korunması söylemi üzerinden iklimin sabit tutulmasına yönelik çabaların nesiller arasında oranlı şekilde dağıtılmasına dair bir sosyal hakka dönüşmektedir.

B – İstikrarlı İklim Hakkının Teorik Temeli: Özgürlüğün Zamanlar Arası Güvenceleri

Atmosferde daha fazla sera gazı birikmesinin önlenmesinin en etkili yolu, bunların salımının engellenmesidir. Bir başka deyişle, bundan böyle fosil yakıtların çıkarılması ve tüketilmesinin zorunlu haller dışında sınırlandırılması veya tümünden yasaklanmasıdır. Diğer yollar arasında ise onun atmosfere karışmasını önlemek veya onu atmosferden çekmek bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak, sera gazlarını tutan filtreler kullanmak, havadaki karbondioksiti çeken yutak alanları (örneğin ormanları ve sulak alanları) korumak ve artırmak veya sera gazlarını atmosferden teknolojik araçlarla atmosferden çekmek ve depolamak⁶¹ gösterilebilir. Bunların hayata geçmesi halinde küresel atmosferik sıcaklık bir süre sonra yükselmeyi bırakacak ve ardından düşmeye başlayacaktır.

Neubauer ve Diğerleri kararının temelinde yatan soru, tüm bu önlemlerin ne zaman alınacağıdır. Acaba bugünkü iktidarlar atmosfere salınan sera gazlarını azaltmak veya salınanları atmosferden çekmek için harekete geçmek ve önlemler almak konusunda tam bir takdir yetkisine sahip midir, yoksa KSG’de belirtilen hedeflere ulaşmak için 2050’ye kadarki sürecin nasıl planlandığı hukuken denetlenebilir mi? FAAYM yargıçlarına göre, iklim değışikliğiyle mücadelede yürütme ve yasama erkinin belli bir takdir yetkisi olsa da alınacak önlemler konusunda nesiller arasında bir denge gözetilip gözetilmediğini incelemek, konu hak

⁶¹ *Carbon capture and storage (CCS)* olarak bilinen bu yöntem henüz geliştirilme aşamasındadır ve ekonomik ve teknik fizibilite ile uluslararası koordinasyon konularında önemli çekincelere neden olmaktadır. Bknz. *IPCC, Special Report*, s. 17.

ve özgürlüklerin sınırlandırılmasını ilgilendirdiği için, yargının görevidir. Almanya örneğinde yasama organı, kapsamlı bir iklim kanunu kabul ederek Paris Anlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin yerine getirilmesine yönelik bir irade göstermiş ve iklim değişikliğine karşı etkin bazı önlemler almıştır. Yürütme organı da bu kanun doğrultusunda harekete geçmiştir. Bu nedenlerle Mahkeme, gerekli ve yeterli önlemleri alan devletin başvuru gençlerin yaşam, fiziksel bütünlük ve mülkiyet gibi haklarını ihlal etmediği kanaatine varmıştır.

Ancak, konuya bir de 2050'deki net sıfır hedefine nasıl bir azaltım planıyla ulaşıldığı açısından bakmak gerekmektedir. Mahkeme'ye göre, "özgürlüğün zamanlar arası güvenceleri" (*intertemporale Freiheitssicherung / intertemporal guarantees of freedom*) başvuruçuların, sera gazı salım azaltım yükünün tek taraflı şekilde gelecekte kendilerine yüklenmesine karşı korunmasını da gerektirir.⁶² Yukarıda açıklandığı üzere, 2030 öncesinde yaşayanlarla sonrasında yaşayanlar arasında aynı özgürlüklerin kullanılması açısından bir fark ve dengesizliğin oluşması, Mahkeme tarafından "müdahale benzeri ileri etki" olarak adlandırılmıştır.

Mahkeme'nin kararında gelecekte ihlal edilme riskiyle karşı karşıya olan özgürlükleri saymamışsa da bu özgürlüklerin hangileri olduğu gerekçeden anlaşılabilmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ki bu özgürlükler enerji kullanımı gerektiren eylemlere ilişkindir, çünkü "özgürlük haklarının" kapsamını belirleyen enerji tedarikidir. *Neubauer ve Diğerleri* kararının 37. paragrafında Mahkeme, söz konusu özgürlük haklarının hayatın farklı alanlarında nasıl ihlal edilebileceğine dair örnekler vermiştir. Bu alanlar arasında üretim, ulaşım ve tüketim bulunmaktadır. Bunlara bağlı olarak, Anayasa'daki çalışma, mülkiyet, sağlık, konut ve seyahat haklarının ihlal edilebileceği öngörülebilir. Elbette bunlarla bağlı ve bunlara ek olarak, Mahkeme'nin diğer özgürlüklerin temelini oluşturduğunu düşündüğü, herkesin kişiliğini özgürce geliştirme hakkının da salım azaltım yükünün adil olmayan şekilde dağıtılması nedeniyle ihlali söz konusu olacaktır.⁶³

Buna bağlı olarak Mahkeme, Parlamento'dan KSG'de değişiklik yaparak salım azaltım hedeflerini daha adil hale getirmesini ve gelecekteki salım azaltımına ilişkin yol haritasını ayrıntılandırmasını ve sıkılaştırmasını istemiştir.⁶⁴ İklim değişikliğinin önlenmesi ve Paris

⁶² *Neubauer ve Diğerleri* § 183.

⁶³ *Winter, Gerd*: "The Intergenerational Effect of Fundamental Rights: A Contribution of the German Federal Constitutional Court to Climate Protection", *Journal of Environmental Law*, S. 34, 2022, s. 214.

⁶⁴ *Kotzé*, s. 1424.

Anlaşması'nın yerine getirilmesi adına devletin sera gazı salımına neden olan özel, profesyonel ve ekonomik faaliyetleri eninde sonunda sınırlaması gerektiğine dikkat çeken FAAYM, bugün hak olarak kabul edilen karbon salımına neden olan faaliyetlerin gelecekte yasaklanacak olmasının yarattığı çelişkiye dikkat çekmiştir.⁶⁵ Anayasal olarak, bugün bu özgürlüklerden yararlanan vatandaşlarla yarın aynı özgürlüklerden yararlanmak isteyenler arasında bir adalet sağlanması gerekmesi nedeniyle söz konusu sınırlama ve yasaklama faaliyetinin zamana yayılması ve nesillere oranlı şekilde paylaştırılması gerektiğini belirtmiştir.⁶⁶

Böylece, Mahkeme'nin kararından anlaşılan, özgürlüklerin kullanımı konusunda nesiller arasında bir dengenin olması, bunun için de hem salım azaltım yükünün zamana oranlı şekilde dağıtılması hem de 2030 sonrasında da özgürlüklerden yararlanılabilecek bir ortamın olması gerektiğidir. Dolayısıyla FAAYM, Luisa Neubauer ve diğer başvuru gençleri aşan bir şekilde hem bugünkü tüm gençler için salım azaltım yükünün çoğunluğunu yüklenmeme hem de yetişkin olduklarında özgürlüklerini bugünkü nesiller gibi yaşayabilecekleri bir iklim talep etme hakkı yaratmıştır. Artık Almanya'daki her genç, "umarım yetişkin olduğumda sıcak hava dalgalarında sağlık sorunu yaşamam" ya da "ileride çiftçi olacaktım ama kuraklık nedeniyle bu mümkün olmayabilir" demek yerine, devlete dönüp "iklimin istikrarını korumak ve benim sağlığımı ve çalışma koşullarımı korumak senin görevin!" diyebilir hale gelmiştir. Bu, *Neubauer ve Diğerleri* kararıyla birlikte yeni bir sosyal hakkın doğduğunu göstermektedir.

C – İstikrarlı İklim Hakkının Normatif Sonuçları

İnsanlık *homo sapiens* olarak yaklaşık 300 bin yıldan bu yana Dünya üzerindedir. Ancak bugünkü medeniyetimiz, son 650 bin yılın en dengeli iklim devrinde, Holosen çağında gelişebilmiştir.⁶⁷ Bunu sağlayan, iklimin daha öngörülebilir ve istikrarlı hale gelmesiyle daha

⁶⁵ *Neubauer ve Diğerleri* § 186.

⁶⁶ *Neubauer ve Diğerleri* § 192.

⁶⁷ *Archer, David: The Long Thaw: How Humans Are Changing the Next 100,000 Years of Earth's Climate*, Princeton: Princeton University Press, 2009, s. 95, aktaran: *Scranton, Roy: Ölmeyi Öğrenmek: Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler*, çev. Deniz Tordum, İstanbul: Edebi Şeyler, 2019, s. 31.

yerleşik bir hayata geçilebilmesi ve tarım yapmaya başlanabilmesidir. Binlerce yıl öncesi bugün artık çok uzakta görünebilir ve kendimizi teknoloji sayesinde doğaya karşı çok daha güçlü hissediyor olabiliriz. Ancak halen başta su ve gıda güvenliği olmak üzere doğal kaynaklara yaşamsal olarak bağımlı durumdayız. Buna bağlı olarak, istikrarlı bir iklim, günümüzde halen toplumun temelidir ve iklimin istikrarsız olduğu bir yerde ne bir düzen ne de medeniyet mümkün olabilir. İstikrarsız bir iklimde bugün ihlal edilemez ve hatta kutsal kabul edilen temel hak ve özgürlüklerin hiçbirinden faydalanılamaz.

Bugün geldiğimiz medenî ve teknolojik seviyeye rağmen küresel ısınmaya bağlı sorunlar her geçen gün kendini daha da hissettirmektedir. Bu sorunlar arasında gıda üretim ve içme suyu temini zincirinin kesintiye uğraması, konutların ve altyapının zarar görmesi, yeni ortaya çıkan hastalıkların daha hızlı şekilde yayılması ve kişilerin iklim değişikliğine bağlı olaylar nedeniyle yaşadığı fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları sayılabilir. Bunun yanında iklim değişikliği, tüm bu sorunlara bağlı olarak insanların yaşadıkları bölgede sağlıklı yaşam şartlarını kaybetmesine ve bunun sonucunda göç etmelerine de neden olmaktadır.

Tüm bu sorunlar, akla Almanya Anayasası'nın 20a maddesini getirmektedir. Söz konusu maddeyle devlete “yaşamın doğal temellerini koruma” ödevi verilmiştir. Sürdürülebilirliğin anayasal norma dönüşmesi olarak düşünülebilecek bu düzenleme, FAAYM'nın yorumuna göre, şunu düzenlemektedir: “Yaşamın doğal temelleri öyle bir özenle kullanılmalı ve öyle bir halde bırakılmalıdır ki bu temelleri korumayı devam ettirmek isteyen gelecek nesiller aşırı şekilde ihtiyatlı davranma gereği duymasın.”⁶⁸ Davayı açan gençlerin temel dayanak noktalarından biri işte budur: Devletin karbon salımlarını azaltma konusundaki gerekli eylemleri gerçekleştirmemesi yaşamın doğal temellerini korumaması anlamına ve en temel hakkı, istikrarlı bir iklim hakkını ihlal ettiği anlamına gelir. Bu kapsamda istikrarlı iklim hakkı, “iklimi etkileyen insan kaynaklı salımlarla yapay olarak değiştirilmemiş, istikrarlı ve güvenli bir iklim sisteminde yaşama hakkı” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁹

FAAYM, bu konuya kararının 114. paragrafında değinmiştir. Anayasa'nın 1(1) maddesindeki “insan onuruna yaraşır bir yaşamın asgarî standartlarına sahip olma hakkının,” 20a maddesiyle birlikte okunması yoluyla devlete, “yaşamın asgarî ekolojik standartlarını”

⁶⁸ *Neubauer ve Diğerleri* § 193.

⁶⁹ *Pisano, Attilio: Il Diritto al Clima: Il Ruolo Dei Diritti nei Contenziosi Europei*, 2022, s. 282 ve 279-283, aktaran: Drigo, s. 1131.

korumak konusunda bir sorumluluk yüklendiğini kabul eden Mahkeme, iklim değışikliğı nedeniyle radikal şekilde değışmiş ve insanî standartlar açısından zehirli hale gelmiş bir çevrede, yalnızca ekonomik önlemlerle fiziken hayatta kalışın, insanlar arası ilişkilerin geliştirilebilmesinin ve kültürel, toplumsal ve siyasal hayata katılmanın güvenceye alınamayacağını belirtmiştir.

Bununla birlikte, başvuruçuların asgarî ekolojik standartlara yönelik hak ihlali iddiası reddedilmiştir. Zira Mahkeme'ye göre, bu madde devlete objektif bir sorumluluk yüklemektedir ve bu nedenle sübjektif bir hak ihlali iddiasına dayanak olamaz. Asgarî ekolojik standartlar bireysel bir hak değil, temel bir ulusal hedeftir.⁷⁰ Kaldı ki FAAYM'a göre, müdahale benzeri ileri etki ile ihlal edildiğine karar verdiği özgürlüklerden faydalanılabilmesi için asgarî ekolojik standartların sağlanmış olması zaten bir ön koşuldur. Bir başka deyişle, gelecekte özgürlüklerden anlamlı şekilde yararlanmak için istikrarlı bir iklim ve sağlıklı bir çevre olmazsa olmaz bir şarttır. Bu konuda da zaten ihlal kararı verilmiştir. Mahkeme'ye göre, ayrıca bir de "asgarî ekolojik standartlara" ilişkin bir haktan ihlal kararı verilebilmesi için çevresel bozulmanın "felaket veya kıyamet boyutuna" ulaşmış olması gerekir. Ancak bu olayda böyle bir durum söz konusu değildir; devlet, Paris Anlaşması'nı imzalayarak ve KSG'deki salım azaltım oranlarını kabul ederek bunun yaşanmaması için gerekli önlemleri almıştır.⁷¹

Ancak bu cümleler dikkatle okunursa Mahkeme'nin, küresel ısınmanın önlenememesi ve ileride kıyamet boyutuna varan çevresel bozulmaya (örneğin iklimin tamamen istikrarsızlaşmasına) sebep olunması halinde 20a maddesinin de başvuru konusu olmasına kapıyı açık bıraktığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, bugün için hak ihlaline sebep olan durum salım azaltım yükünün orantısız şekilde gelecek nesillerin üzerine bırakılıp özgürlüklerinin bugünden sınırlandırılması, yarın ise iklim değışikliğinin önlenememesi halinde yaşanacak felaketler olacaktır. Bu nedenle devletin, bu felaketlerin yaşanmaması için şimdiden orta ve uzun vadeli önlemler alması ve bu sayede iklimin istikrarını korumasıdır. Bu da yine bizi, istikrarlı bir iklimin herkesin talep edebileceğı sosyal bir hakka dönüştüğü sonucuna ulaştırmaktadır.

⁷⁰ *Neubauer ve Diğerleri* § 112.

⁷¹ Bununla birlikte, Mahkeme'nin buradaki formülasyonunun ileride yaşanacak doğal afetler bağlamında kullanılabilecek bir hakka açık kapı bıraktığı da iddia edilmektedir. Bknz. *Winter*, s. 211.

Başvuruyu yapan gençlerin amacı, Almanya devletinin iklim değişikliği konusunda daha etkin önlemler almasını sağlamaktır. Bunun için bireysel temel hak ve özgürlüklerinin ihlal edildiği iddiasını ortaya atmışlardır. Sonuç olarak FAAYM, temel hak ve özgürlüklerin ihlal edilmediğine, ancak sera gazı azaltım planlamasının nesiller arasında orantılı şekilde yapılmaması nedeniyle gençlerin gelecekte kullanacakları “özgürlük haklarının” ihlal edildiğine ve KSG’nin bu çerçevede değiştirilmesi gerektiğine karar vermiştir. Her ne kadar Mahkeme, bunun sübjektif haklara dayanan bir karar olduğunu vurgulamışsa da kararın gerekçesinde özgürlüklerin kullanılabilmesinin asgarî yaşam standartlarına uygun bir ortam ve çevre gerektirdiği ve dolayısıyla, insan onuruna yaraşır bir yaşam için sera gazı salımının sıfırlanması ve iklim değişikliğinin önlenmesi gerektiğini de ifade etmiştir. Böylece, her ne kadar başvuru gençlerin bireysel haklarından yola çıkılsa da sosyal hakların özünü oluşturan “talep etme” şartını karşılayan bir hakka ulaşılmıştır.

Neubauer ve Diğerleri kararıyla FAAYM, Anayasa’da yaşamın temellerinin korunmasına yönelik yönlendirici bir ilkenin hayata geçirilmesi için yasama organı tarafından yapılan düzenlemenin içeriğini inceleyerek, ilkenin yerine getirilip getirilmediği üzerinden bir anayasallık incelemesi gerçekleştirmiş⁷² ve bilimsel verilere dayanarak mevcut düzenlemeyle Anayasa’nın emrinin yerine getirilmesinin mümkün olmadığını tespit ederek Anayasa’ya aykırılık kararı vermiştir. Bunun bir sonucu olarak Mahkeme, Federal Almanya Parlamentosu’na 31 Aralık 2022’ye kadar KSG’yi bu karar doğrultusunda değiştirmesi emrini vermiştir. Bu emir doğrultusunda Federal Almanya Parlamentosu’nun 2022 yılının Haziran ayında kabul ettiği ve Ağustos ayında yürürlüğe giren değişiklikle, 2030 yılı için belirlenen 1990 seviyesine göre %55’lik karbon salımı azaltım hedefi %65’e çekilmiş, buna ek olarak 2040 yılı için %88’lik bir salım azaltım hedefi belirlenmiş ve ülkenin net sıfır karbon salımı hedefi de 2050 yılından 2045’e çekilmiştir.⁷³

Sonuç

Arkalarındaki istisnâ ahlakî güç sayesinde sosyal haklar, günümüzün önemli sorunları karşısında bir başlangıç noktası olma özelliği taşımaktadır. Sosyal haklar, bugünkü dünya

⁷² *Hellner/Epstein*, s. 220.

⁷³ Bu yeni hedeflerin de Paris Anlaşması’yla uyumlu olmadığı iddiasıyla yeni bir bireysel başvuru yapılmıştır. Bu başvuru henüz sonuçlanmamıştır.

düzenindeki pek çok eksikliğin tamamlanmasında bir temel ve motivasyon kaynağıdır; toplumsal dönüşüme neden olma ve ona öncülük etme potansiyeli taşımaktadırlar.⁷⁴ Bu durum, özellikle iklim değişikliği konusunda son derece barizdir, zira, daha önce hiç karşılaşmadığımız şekilde, dünya üzerindeki yaşamın tümünden yok olma tehlikesi, geçmişte olduğundan farklı hukuksal yanıtlara doğru itici bir güç oluşturmaktadır.⁷⁵

FAAYM'ın *Neubauer ve Diğerleri* kararıyla olan da budur. İklim değişikliğinin bir anayasa ve insan hakları meselesi olduğunu ve gelecek nesillerin anayasal haklarının ihlal edilmemesi için sera gazı salımını azaltmaktan başka bir alternatifin olmadığını kabul eden Mahkeme,⁷⁶ burada durmamış ve azaltımın nesiller arasında oranlı şekilde paylaşılması gerektiğini de karara bağlamıştır. Bir grup gencin, devletin iklim değişikliği konusundaki yetersiz adımlarının yaşam ve mülkiyet haklarını ihlal ettiği iddiasıyla yaptığı başvuru, Almanya'daki herkes için devlete “özgürlüklerimi insan onuruna yaraşır şekilde yaşayabilmem için iklimin istikrarını sağlama sorumluluğun var!” deme hakkının doğmasını sağlamıştır. Böylece FAAYM, bireysel bir hak ihlalden yola çıkarak, açıkça olmasa da zımnen, zamanlar arası bir sosyal hak yaratmıştır.

Neubauer ve Diğerleri kararı elbette sadece bununla özetlenemez. Almanya'nın iklim krizindeki tarihî sorumluluğuna ulusal bir perspektiften değil, evrensel hak ve özgürlükler açısından bakan Mahkeme, ülke sınırlarına ve ulusal yargı sistemlerine hapsedilemeyecek gezegen-odaklı bir bilimsel bakış açısı geliştirmiştir.⁷⁷ Böylece FAAYM, iklim değişikliği gerçeği karşısında inkârcılığa sığınanlara veya kısa vadeli çıkarlar uğruna gerekli önlemleri almamakta direnen siyasetçilere karşı, ekosistemin kırılganlıklarına ve iklim değişikliğinden kaynaklanan insan hakları ihlallerine ve adaletsizliklerine cevap olabilecek, bilimsel verilerle desteklenmiş bir hukuksal düzenlemenin oluşturulabileceği yönünde güçlü bir sinyal vermiştir.⁷⁸

⁷⁴ *Mantouvalou*, s. 32.

⁷⁵ *Drigo*, s. 1146.

⁷⁶ *Minnerop*, s. 148.

⁷⁷ *Kotzé*, s. 1434.

⁷⁸ *Kotzé*, s. 1440.

IPCC'nin salım azaltım hedeflerini yargı denetimine açık bir ulusal karbon bütçesine dönüştürerek klasik anayasal sınırları genişleten Mahkeme, böylece, anayasa mahkemelerinin bilimsel ve hukuksal olarak karmaşık bir konuda anayasal hak ve özgürlükleri korumaya ilişkin üstlendikleri rolü nasıl güçlendirilebileceğini göstermiştir.⁷⁹ Mahkeme'nin bu kararlar geliştirmiş olduğu özgürlük hakları içtihadı, giderek artan şekilde karşı karşıya kalacağımız doğal kaynakların tükenmesi ve bunların zorunlu olarak daha akıllıca kullanılmasına bağlı zorlu durumlara ilişkin anayasal söyleme rehberlik etme kapasitesine sahiptir.⁸⁰

Nitekim İHAM'ın 2024 yılında vermiş olduğu *KlimaSeniorinnen ve Diğerleri* kararında atıf yapılan bu kararlar FAAYM, iklim değişikliği gibi oldukça karmaşık bir konuda iklim bilimine, iklim değişikliğinin etkilerine, gezegensel adalet, Dünya sisteminin kırılganlığına ve küresel iklim hukukuna ilişkin bütüncül bir görüş geliştirmiştir.⁸¹ Hem Almanya'nın ulusal iklim politikalarında belirleyici olan⁸² hem de anayasal doktrindeki haklara “müdahale” kavramına yeni bir yaklaşım geliştiren⁸³ bu kararlar Mahkeme, ulusal bir yüksek mahkemenin devletin iklim değişikliği karşısındaki ulusal ve uluslararası sorumluluklarını hak ve özgürlüklerin korunması perspektifinden ortaya koymuştur. *Neubauer ve Diğerleri*, gelişmekte olan iklim hukuku alanında gelecek kuşakların bireysel haklarına ek olarak sosyal haklar konusunda da bir dönüm noktası olması itibarıyla, “prototipik bir karardır.”⁸⁴ Bu nedenle

⁷⁹ *Minnerop*, s. 148.

⁸⁰ *Winter*, s. 219.

⁸¹ *Kotzé*, s. 1425.

⁸² Berlin-Brandenburg Yüksek İdare Mahkemesi 30 Kasım 2023 tarihinde KSG çerçevesinde federal hükûmetin inşaat ve ulaştırma sektörlerinde 2024 ve 2030 yılları için bir acil eylem programı (*Sofortprogramm*) kabul edilmesi gerektiğine karar vermiştir. Bu karar, *Neubauer ve Diğerleri* kararının iç hukuktaki bir yansıması olduğu kadar iklim yönetimi ve uygulamasına yönelik idarî bir karardır. Bknz. *Bönnemann, Maxim*: “Litigating Enforcement: Germany's Contested Climate Governance and the New Wave of Climate Litigation”, *Climate Law – A Sabin Center Blog*, 12 Aralık 2023, <<https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2023/12/12/litigating-enforcement-germanys-contested-climate-governance-and-the-new-wave-of-climate-litigation/>> (05.08.2024 tarihinde erişildi.)

⁸³ *Minnerop*, s. 136.

⁸⁴ *Fairhurst*, s. 17.

Neubauer ve Diğerleri, diğer ülkelerin yüksek mahkemeleri için olduğu kadar Türkiye Anayasa Mahkemesi için de yol göstericidir.

Kaynakça

Asbjørn, Eide: “Economic and Social Rights”, Eide Asbjørn /Catarina Krause/Allan Rosas (Ed.), *Economic, Social and Cultural Rights: A Textbook*, Boston: M. Nijhoff Publishers, 1995, s. 109-174.

Belic, Jelena: “Climate Change as Inhuman Treatment”, *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric*, S. 14/2, 2024, s. 1-25

Beudart, Manon: *Right to a Healthy Environment: Shortcomings in Rights-Based Climate Litigation and Possible Advancements in Europe* (Yüksek Lisans Tezi - Tilburg Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Kamu Hukuku ve Yönetişim Bölümü, Uluslararası Hukuk ve Küresel Yönetişim Yüksek Lisans Programı), 2023.

Bookman, Sam/Petel, Matthias: “Climate Litigation & Climate Justice: The Distributional Implications of Systemic Rights-Based Climate”, *Global Justice: Theory, Practice, Rhetoric*, S. 14/02, 2024, s. 51-85.

Bönnemann, Maxim: “Litigating Enforcement: Germany’s Contested Climate Governance and the New Wave of Climate Litigation”, *Climate Law – A Sabin Center Blog*, 12 Aralık 2023, <<https://blogs.law.columbia.edu/climatechange/2023/12/12/litigating-enforcement-germanys-contested-climate-governance-and-the-new-wave-of-climate-litigation/>> (05.08.2024 tarihinde erişildi.)

Drigo, Alessandro: “Future Generations in Climate Litigation: Early Whispers of an Intergenerational Law?”, *German Law Journal*, S. 25, 2024, s. 1120-1148.

Fairhurst, Kirsty: *Our Obligation to Future Generations – A Human Rights Approach in the Case of Neubauer et al. v Germany* (Yüksek Lisans Tezi - Universitat Pompeu Fabra, European and Global Law), 2022.

Hellner, Agnes/Epstein, Yaffa: “Allocation of Institutional Responsibility for Climate Change Mitigation: Judicial Applications of Constitutional Environmental Provisions in the European Climate Cases *Arctic Oil*, *Neubauer*, and *l’Affaire du siècle*”, *Journal of Environmental Law*, S. 35, 2023, s. 207-227.

IPCC, *Fifth Assessment Report Climate Change 2013: The Physical Basis Summary for Policymakers*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013.

IPCC, *Special Report, Global Warming of 1.5°C, Summary for Policymakers*, 2018.

Kıyıcı, Gizem: “Çocuklarla Kentsel Ekoloji: Bir Çınarın Gölgesinde Adaleti Aramak”, Didem Bayındır/Mine Yıldırım (Ed.), *Ekoloji: Bir Arada Yaşamın Geleceği*, İstanbul: Tellekt, 2022, s. 469-485.

Kotzé, Louis J.: “*Neubauer et al. versus Germany*: Planetary Climate Litigation for the Anthropocene?”, *German Law Journal*, S. 22, 2021, s. 1423-1444.

Köybaşı, Serkan: İklim Değişikliğine Karşı Yeşil Anayasalcılık, İstanbul: On İki Levha, 2023.

Luhby, Tami: <https://edition.cnn.com/2020/01/11/politics/millennials-income-stalled-upward-mobility-us>, CNN, 11 Ocak 2020 (26.08.2025 tarihinde erişildi.)

Mantouvalou, Virginia: “The Case for Social Rights”, Conor Gearty/Virginia Mantouvalou (Ed.), *Debating Social Rights*, Oxford: Hart Publishing, 2010, s. 1-34.

Mavronicola, Natasa: “The future is a foreign country: Understanding state (in)action on climate change as ill-treatment”, *Strasbourg Observer*, 19 Ekim 2021 (28.08.2025 tarihinde ziyaret edildi.)

Minnerop, Petra: “The ‘Advance Interference-Like Effect’ of Climate Targets: Fundamental Rights, Intergenerational Equity and the German Federal Constitutional Court”, *Journal of Environmental Law*, S. 23, 2022, s. 135-162.

Sanson, Ann V./Burke, Susie E. L.: “Climate Change and Children: An Issue of Intergenerational Justice”, Nikola Balvin/Daniel J. Christie (Ed.), *Children and Peace: From Research to Action*, Cham: Springer, 2020, s. 343-358.

Scranton, Roy: Ölmeyi Öğrenmek: Uygarlığın Sonu Üzerine Düşünceler, çev. Deniz Tordum, İstanbul: Edebî Şeyler, 2019.

Sulyok, Katalin: “Transforming the Rule of Law in Environmental and Climate Litigation: Prohibiting the Arbitrary Treatment of Future Generations”, *Transnational Environmental Law*, S. 13(3), 2024, s. 475-501.

UNFCCC, FCCC/CP/2016/2 sayılı rapor, 2 Mayıs 2016.

Winter, Gerd: “The Intergenerational Effect of Fundamental Rights: A Contribution of the German Federal Constitutional Court to Climate Protection”, *Journal of Environmental Law*, S. 34, 2022, s. 209-221.